

Одеська національна юридична академія

Хорошилов Олег Юрійович

УДК 323.1 (477)

Формування української політичної нації: передумови та перспективи

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Резнік Федір Володимирович,
Одеський національний університет
ім. І.І.Мечникова, Інститут соціальних наук,
доцент кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна,
Південноукраїнський державний
педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського,
завідувач кафедри політичних наук

кандидат політичних наук, доцент
Юрченко Микола Миколайович
Одеський юридичний інститут національного
університету Внутрішніх справ МВС України,
доцент кафедри державно-правових дисциплін

Провідна установа: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН
України, відділ теоретичних та прикладних проблем політології (м. Київ)

Захист відбудеться “28” березня 2003 р. о 13 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 41.086.02 в Одеській національній юридичній
академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська 2.

Автореферат розісланий 25.02. 2003 року.

Вчений секретар спеціалізованої ради

Дудченко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Остання чверть XX сторіччя була позначена серйозними змінами в житті переважної більшості європейських суспільств. Зростаючий опір субнаціональних груп нівелюючому впливу сучасних технологій й моделей суспільних відносин, що загрожували збереженню їхньої етнокультурної самобутності, постав основною причиною етнополітичного ренесансу, який охопив всі без винятку країни Європи. Активізація етнолінгвістичних, конфесійних й регіональних меншин не лише поставила на порядок денний проблему створення нових форм політичних співтовариств, але й значно вдарила по позиціях критиків “етнічної” парадигми суспільствознавчих досліджень. В умовах розвинутого індустріального суспільства предметом пошуків вчених знов стали такі, майже вже забуті феномени, як етнічність й націоналізм, нативізм та етнонаціональні принципи мобілізації населення тощо.

Досить гостро потреба в подібних дослідженнях відчувається і в Україні, де процеси національного та державного будівництва ускладнені повторним “розігрівом” етоногенезисних процесів.

Актуальність теми обґрунтована тим, що під час наукового аналізу анатомії багатоскладових суспільств, який спирається на традиційні когнітивні схеми, в центрі уваги науковця знаходяться переважно соціально – класові відносини. Поряд з цим, найважливіші складові елементи соціальної структури – етноси і етнічні групи, які усвідомлюють власну цілісність та спільність інтересів, - залишаються поза межами подібного соціологічного дослідження. В умовах складної етнополітичної ситуації особливої гостроти набула необхідність включення під час політологічного аналізу до складу найбільш важливих суб’єктів політики, які надають процесам формування й розподілу державної влади виняткової складності та своєрідності, націй та етнічних груп. Створення синтетичної за своїми характеристиками моделі дослідження, яка поєднувала б в собі і соціально – класовий, і етнополітичний “виміри” наукового аналізу, дало б змогу відповісти на питання про те, як включити до сучасних політичних й соціально – економічних трансформацій етнонаціональний фактор, як перетворити поліетнічний склад населення України з фактора слабкості у фактор сили держави. З точки зору автора, одним з найважливіших кроків в напрямку ствердження якісно нової парадигми політологічного аналізу процесів і тенденцій, що намітилися всередині українського суспільства, є концептуальне визначення змісту центральної для даного дослідження категорії “політичної нації”, розробка її філософсько – соціологічних основ.

Тема дисертаційного дослідження є актуальною не лише в науковому, пізнавальному, але й в практично – прикладному плані: модель політичної нації дає змогу публічно висловити декілька ідентичностей індивіда, приводячи у відповідність його громадянську й етнокультурну приналежності на

психологічному рівні та “знімаючи” протиставлення нації громадянському суспільству на рівні практичному.

Зв’язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової кафедральної теми: “Національне питання на Півдні України: історико – політологічний аспект”.

Позитивно оцінюючи зрослу увагу науковців до проблеми націогенезисних процесів в Україні й не заперечуючи безсумнівну цінність та важливість попередніх теоретичних розробок, слід відмітити, що комплексних праць безпосередньо з проблематики дисертаційного дослідження ще не створено. Виходячи з цього, **метою роботи** є визначення умов й можливостей формування в Україні політичної нації, існування якої розглядається як найважливіша умова стабільного розвитку вітчизняного соціуму. Досягнення поставленої мети стає можливим завдяки розв’язанню наступних конкретних наукових **завдань**:

1. Вивченню літератури й джерел з різних напрямків теми з наступною розробкою основних теоретико – методологічних й методичних принципів дослідження феномену політичної нації, визначення її природи і суті.
2. Пошуковому прогнозуванню, що передбачає виявлення факторів й тенденцій, які сприяють чи, навпаки, заважають процесам національного будівництва в Україні.
3. Побудові на основі отриманих емпіричних й теоретичних даних базової гіпотетичної моделі організації міжетнічних відносин та основних принципів функціонування соціально – економічної, політичної, культурної і інших систем українського соціуму, що складають змістовне наповнення феномену політичної нації як такої.

Об’єктом дослідження є сфера міжетнічних відносин в сучасній Україні, а також ті процеси і тенденції, що намітилися в ній після здобуття незалежності.

Предметом дослідження обраний вітчизняний етнополітичний організм (далі – ЕПО) як складна система етносоціальних груп різного таксону (українська нація, корінні народи, етнічні групи та національні меншини). Основна увага приділяється концептуальним дослідженням формування української політичної нації як вищого ступеню розвитку українського етнополітичного організму.

Методи дослідження. Дослідження процесів становлення нової національної системи в Україні ґрунтувалося на основних принципах синергетики, які у світоглядному плані можуть бути експліковані за допомогою ідей багатоваріантності шляхів еволюції українського ЕПО, вибору з можливих альтернатив побудови його структури, незворотності та різних темпів розвитку його окремих складових.

Методи системного та структурного аналізу були використані при розкритті сутності та основних принципів функціонування української політичної нації.

Акцентування уваги дисертанта саме на генезисі української політичної нації обумовило використання конкретно-історичного підходу, за яким існування національної системи розглядається як в статичній, так і в динамічній, враховується

значення в її функціонуванні політичних, соціальних економічних та інших факторів.

Поряд із прийомами теоретичного аналізу використано емпіричні методи, зокрема проаналізовано офіційні статистичні збірники про етнонаціональний склад населення регіонів України, репрезентованість національних меншин у конкретних професійно – соціальних групах, а також матеріали щодо інтенсивності, основних напрямків та загального характеру міграційних процесів в країні.

Для реалізації поставлених завдань, було використано досить об'ємний комплекс джерел. Перш за все, це Конституція України, законодавчі акти, постанови Верховної Ради України, укази й розпорядження Президента, рішення Уряду України, інші нормативні документи. В їхньому числі “Декларація прав національностей України” (1991 р.), Закон України “Про національні меншини в Україні” (1992 р.), Закон України “Про громадянство” (2001 р.), Закон України “Про біженців” (2001 р.), Закон України “Про еміграцію” (2001 р.) та ін.

Специфікою дослідження процесів взаємної психологічної адаптації представників різних субнаціональних груп українського суспільства, а також необхідністю виявлення існуючих типів ідентифікації населення країни зумовлено звернення автора до результатів соціологічних опитувань різних років.

Аналіз програмних документів й матеріалів національно – культурних об'єднань, політичних партій і товариств є додатковим джерелом, яке уточнює позиції, цілі та мотиви їхньої діяльності в процесах національного будівництва в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у нових концептуальних підходах до проблеми сучасного національного будівництва в Україні. Перш за все, це стосується з'ясування суті політичної нації, бо попередні, досить тривалі, пошуки у сфері націології так і не привели до створення аналітичної моделі, адекватної природі феномену, що досліджується. Головна причина цього, на погляд дисертанта, полягає у домінуючому сьогодні сприйнятті нації в ролі субстанційованої сутності, яка, одного часу виникнувши, більш не зазнає кардинальних змін. Внаслідок цього, пошуки суті нації здебільшого не виходять за межі суперечок навколо дефініцій, що суттєво знижує їх ефективність і прикладне значення. В дисертаційній роботі, в контексті дослідження генези української політичної нації, вперше робиться спроба зміни парадигми націологічних пошуків. Першим кроком у ствердженні нового погляду на націю повинно стати проведення чіткої межі між “нацією” як категорією, що займає одне з центральних місць в ідеально – когнітивній моделі дослідження життєдіяльності соціуму як такого, і “нацією”, що виступає в ролі динамічного соціального феномену, який має безліч об'єктивацій в кожному конкретному суспільно – політичному організмі. В останньому випадку, суть феномену громадянської нації надзвичайно важко розкрити за допомогою одного, раз і назавжди встановленого переліку критеріїв. Специфіка дослідження нації як реального суб'єкта політичного процесу конкретної політики полягає, таким чином, не в механічному об'єднанні його характерних ознак, а у визначенні основних формо –

і структуроутворюючих елементів кожного конкретного національного організму, на конкретному етапі його історичного розвитку. Інакше кажучи, лише “євентуальна” (від англ. event – подія,) парадигма націологічного дослідження, яка репрезентує громадянську націю в ролі процесу конкурентної взаємодії політизованих етнонаціональних груп, є евристично більш ефективною і дає реальну можливість не лише подолати термінологічний різнобій, але й перейти від звичайної дискусії навколо дефініцій до власне політологічного аналізу ролі етнонаціональних спільнот в житті української політії.

Вперше зроблена спроба аналізу націогенезисних процесів, що відбуваються в Україні, через призму теорії багатоскладовості, що дає не лише можливість виявлення структурних особливостей вітчизняного етнополітичного організму (ЕПО), але також і визначення основних акторів етнополітичних процесів, їх позицій і вимог.

Показано, що традиційна, модерністська модель організації міжетнічних відносин за схемою: “етнічна нація” – національні меншини, яка має в своїй основі механізми нівеляції культурних особливостей різних сегментів соціуму, не є прийнятною для України, бо не враховує реальної розстановки сил у вітчизняному ЕПО й містить в собі приховані передумови для загострення міжетнічних відносин в майбутньому. Творення української національної системи має відбуватися на основі розвитку форм етнокультурного плюралізму, які повністю відповідають моделі політичної нації та передбачають одночасно взаємозалежний та автономний розвиток всіх примордіальних спільнот країни.

Виходячи з того, що “етнічне” представляє собою найбільш консервативну сферу життя різних сегментів українського етнополітичного організму, аргументовано, що саме соціально – економічна інтеграція субнаціональних спільнот країни повинна складати один з основних напрямків процесу формування політичної нації на сучасному етапі. При цьому, трансформаційні й модернізаційні процеси, що мають за мету створення соціально – економічної інфраструктури української політичної нації, враховуючи специфіку культурно – цивілізаційних основ існування вітчизняного соціуму, мають бути спрямовані на побудову економіки змішаного типу, яка повинна завжди розглядатися як постійний пошук рівноваги між ринковим рухом (на ґрунті якого тільки й є можливим розвиток свободи особистості) та державно – регулюючою тенденцією, пов’язаною з певним обмеженням свободи заради суспільної необхідності.

Виявлено, що формування нового національного організму актуалізує пошук нових форм й методів етнополітичного менеджменту. Сполучення функціонування системи етнополітичного представництва з управлінською діяльністю органів державної виконавчої влади всіх рівнів має привести до створення моделі “поділеної відповідальності” між державою, з одного боку, та субнаціональними групами, з іншого. Останній факт може розглядатися як основа для стабільного існування української політії як такої.

Обґрунтовано положення, згідно з яким в творенні культурної ідентичності єдиного українського національного організму треба орієнтуватися на формування певних спільних для всіх членів вітчизняного ЕПО архетипів сприйняття політичної дійсності та стереотипів реагування на виклики політичного середовища, що закладають основу для міжсегментарної комунікації й досягнення консенсусу, необхідних для існування громадянської нації як такої. За таких умов, громадянська нація постає як культурно – психологічна цілість, що є здатною самостійно репродукувати власне духовне гравітаційне поле.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації дають можливість глибше проникнути в суть нації як реального суб'єкта політичного життя сучасних суспільств, дати наукову оцінку тим процесам і тенденціям, що намітилися сьогодні в сфері міжетнічних відносин нашої країни, а на цій основі – виробити конкретні рекомендації щодо конституювання життєздатного організму української політичної нації.

Зокрема, можна виділити такі сфери застосування результатів дисертації:

1. Навчальну: узагальнення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження стануть у нагоді для створення підручників, навчальних посібників, а також для викладання спеціальних курсів з основ етнополітології у вищих навчальних закладах України.
2. Аналітичну: результати, що були одержані під час дослідження, можуть бути використані у роботі відділів з міжнаціональних відносин обласних державних адміністрацій, інших закладів, пов'язаних з вивченням та регулюванням процесів, що відбуваються в сфері етнонаціональних відносин України.
3. Прикладну: основні висновки та рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані у справі вдосконалення політичних інститутів і відносин, проведення адміністративної реформи, а також у діяльності органів виконавчої й законодавчої влади країни.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження були обговорені на кафедрі політології Інституту соціальних наук Одеського національного університету, опубліковані в статтях, викладені у виступах на всеукраїнських та регіональних науково – практичних конференціях: Всеукраїнська науково-теоретична конференція “Ідеологія державотворення і суспільствознавча наука” (м. Запоріжжя 31 травня 2001 р.); Всеукраїнська наукова конференція “Народний рух України: місце в історії та політиці” (м. Одеса 14-15 вересня 2001 р.); Всеукраїнська наукова конференція “Інтелігенція і влада” (м. Одеса 14-15 березня 2002 р.); Міжнародна науково-практична конференція “Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства” (м. Одеса 27-28 вересня 2002 р.).

Основні результати дослідження опубліковані в одній колективній монографії, чотирьох статтях у збірниках наукових праць та журналах, що визнані ВАК України фаховими з політології, а також у чотирьох публікаціях в інших наукових виданнях.

Структура дисертації складається з вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, додатків та списку використаних джерел. Текст дисертації складає 184 сторінки. Список використаних джерел налічує 209 найменувань і займає 17 сторінок. Додатки викладені на трьох сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У *першому розділі – “Шляхи визначення філософської та соціологічної бази націологічних досліджень”* – дається аналіз теоретичних пошуків у сфері націології як вітчизняних, так і західних дослідників.

У першому підрозділі – *“Вітчизняна політична думка першої половини ХХ століття”* – відзначається, що актуальні для сьогодення питання співвідношення держави і нації, подолання етнокультурної та конфесійної вітчужденості мешканців окремих регіонів висвітлювались в роботах авторів, які належали до різних напрямків української політичної думки. Зокрема, на порядок денний були поставлені проблеми з’ясування природи та внутрішньої суті політичної нації, визначення чинників націогенезу, теоретико – методологічних основ його дослідження тощо. Вітчизняні науковці в своїх творах спромоглися визначити сутність та роль, яку відіграють у бутті нації такі феномени духовного життя і ментальності колективів, як єдина інтегруюча національна ідея, різноманітні форми етнонаціональної і культурної ідентичності тощо.

У другому підрозділі – *“Теоретико – методологічні аспекти вивчення націогенезисних процесів”* – говориться про те, що питання концептуального визначення ролі етнонаціональних факторів в житті сучасних соціумів, функціонуванні їхньої політичної, економічної, культурної та інших систем знайшли належне відображення в теоретичних розробках представників різних наукових шкіл та напрямків західної націології. Зокрема ґрунтовно розроблені моделі “політичної нації”, “громадянського націоналізму”, “культурного плюралізму” тощо. Аналіз сучасних теорій нації, створених в межах західної інтелектуальної традиції, дає змогу стверджувати, що в розумінні більшості її представників “нація” – це територіально детермінована самоврядна спільність, яка конституїрована своїм політичним каркасом. В цьому випадку вона і в концептуальному, і в реальному плані залежить від політичних інститутів. Подібна специфіка інтерпретації феномена нації безумовно ґрунтується на особливому стані речей, властивому Західній Європі з домінуванням в ній “національних” держав, які характеризуються порівняно незначною етнічною строкатістю та сталими демократичними традиціями, проте сама модель політичної нації, розроблена в цих умовах, має чимале аналітичне значення для розуміння специфіки української ситуації.

Значна частина другого підрозділу присвячена визначенню методологічної бази дисертаційного дослідження. Центальною тут є думка про те, що нації, як і всі без винятку суспільні феномени, - це надзвичайно рухливі й динамічні явища. Це,

скоріше за все, довготривалі процеси мобілізації, територіалізації і політизації, що ніколи не припиняються й завжди постають у ролі об'єкта редетермінації кожним новим поколінням. Тому особливо гостро відчувається необхідність в теоретично розробленому “евентуальному” підході до вивчення нації, який акцентує увагу дослідника на нації як на сукупності подій – частині процесу розвитку національної системи як такої.

Таким чином, сама багатоплановість проблеми, яка вивчається, визначає не лише сполучення історико – хронологічного, проблемно – логічного, системно – структурного методів та підходів націологічного дослідження, але також і обумовлює докорінну зміну його парадигми в цілому. Прийняття евентуальної парадигми націологічного дослідження дає змогу представити політичну націю як динамічну систему етносів, національних меншин та етнічних груп, які співіснують і взаємодіють в межах територіальної політиї, усвідомлюють спільність своїх цілей, завдань й інтересів та відрізняють себе від інших аналогічних систем.

У *другому розділі – “Етнокультурні та соціально – економічні фактори консолідаційних процесів в Україні”* – розглядаються три взаємопов’язані питання: етнокультурні параметри сегментації українського суспільства, вплив соціально – економічних перетворень на етнічний чинник в Україні та моделі етнонаціональної консолідації населення країни.

У першому підрозділі – *“Етнокультурні параметри сегментації українського суспільства”* - зазначається, що сучасний стан розвитку міжетнічних відносин в Україні характеризується не лише якісно новим етапом еволюції українського суперетносу, але й значною активізацією всіх без винятку субнаціональних груп країни. В цих умовах досить гостро постала проблема формування життєздатної структури вітчизняного етнополітичного організму, надання зв’язкам між його складовими елементами системного характеру. Згідно з канонами системної теорії, для підтримки своєї життєдіяльності і рівноваги між окремими складовими елементами, національна система повинна мати більш чи менш сильне ядро, здатне утримувати біля себе елементи периферії. Воно має забезпечити перевагу доцентрових сил над відцентровими. В Україні роль подібного ядра, інтегруючого багаточисленні етнічні колективи в єдиний соціо – політичний організм, мусить виконувати українська етнонація. Проте, поставлене часом завдання надзвичайно ускладнюється тим, що саме кількісно переважаюча етнічна більшість сьогодні в недостатній мірі здатна виконувати роль лідера, який бере на себе відповідальність за стан міжетнічних відносин в країні. Серед основних причин цього не останнє місце належить значній субкультурній сегментованості українського суперетносу та, як наслідок, наявності регіональних типів ідентичностей його представників. Враховуючи наведені факти, сьогодні мова повинна вестися про цілеспрямовані заходи в напрямку консолідації державоутворюючої української нації як політико – соціальної, культурної й психологічної цілості. Але ці, надзвичайно складні за своїм змістом процеси, мають відбуватися в контексті формування громадянської нації як горизонтального виміру українського соціуму, ефективність та результативність

чого залежить від активної участі в цьому процесі представників чисельних національних меншин та етнічних груп країни. Власне кажучи, мусить бути вирішене подвійне завдання завершення консолідації українського суперетносу й становлення вітчизняної політичної нації.

Певним позитивом у вирішенні поставлених завдань можна вважати той факт, що значна частина етнічних груп України відрізняється, з одного боку, від титульної нації, а з іншого, одна від одної, перш за все мовою і меншою мірою традиційним способом життя та особливостями культури. Дані обставини значно полегшували етнодифузійні процеси, що відбувалися протягом декількох століть між різними етнічними колективами. Проте результати цих інтеграційних, а в деяких випадках і нівеляційних явищ не варто перебільшувати. Більшість колективів регіону зберігає усвідомлення своєї етнічної окремішності, а для етнокультурної свідомості українського суспільства в цілому характерні відносна замкнутість і самодостатність.

Таким чином, формування системи української політичної нації в умовах високого рівня субкультурної багатоманітності вітчизняної політиї передбачає створення моделі етнонаціональних відносин, основними рисами якої було б збереження лінгвістичного й культурного ареалу всіх без винятку етнічних колективів країни.

У другому підрозділі – *“Вплив соціально – економічних перетворень на етнічний чинник в Україні”* – особливий наголос зроблено на тому, що одним з головних критеріїв стабільного суспільного розвитку є наявність у соціуму власного гравітаційного поля, найважливішу роль у формуванні та існуванні якого відіграє національна економіка. В цьому сенсі, попри поставлені перед ним завдання, український варіант “шокової терапії” негативно вплинув на благополуччя суспільства й психологічний клімат в ньому. Вкрай важкі умови соціально – економічного розвитку трансформаційного періоду, загострення всіх соціальних протиріч торкнулися і сфери етнонаціональних відносин. Приватизація, занепад виробництва, деколективізація сільського господарства призвели до скорочення робочих місць у трудомістких галузях, де, внаслідок низького соціального статусу і кваліфікації, переважали представники різних національних меншин. Результатами цих процесів стали поглиблення соціального розшарування і несприйняття реформ, як характерні ознаки соціально – політичного життя цих колективів. Болісна реакція вітчизняного соціуму на трансформації, що супроводжують процес розбудови держави, незначна динаміка росту суспільних симпатій по відношенню до традиційних цінностей лібералізму свідчить про те, що соціально – економічне реформування в країні не повинно супроводжуватися перманентною деетатизацією. Більш прийнятними для менталітету переважної більшості населення країни є корпоративна модель організації виробництва та неетатичні методи регулювання соціально – економічних процесів, що віддають перевагу механізмам обумовлювання бажаних тенденцій в розвитку соціуму над механізмами їхньої безпосередньої детермінації.

У третьому підрозділі – *“Парадигма багатокультурності: моделі етнонаціональної консолідації населення України”* – дисертант відзначає, що скільки – небудь серйозна ізолюваність хоча б одного сегменту соціуму піддає сумніву цілісність всього соціального організму, внаслідок чого проблема засобів інтеграції різних етнічних, мовних, конфесійних і культурних груп, зниження рівня конфліктності в їхніх взаємостосунках є найважливішим завданням для України.

В умовах поліетнічного українського соціуму більш багатообіцяючим варіантом розв’язання проблем, що виникають внаслідок його значної культурної неоднорідності, є створення єдиної культурної ідентичності всього населення країни. При цьому, приймаючи до уваги консервативний характер детермінант етнічної культури взаємодіючих субнаціональних груп, формування національної ідентичності населення України має бути орієнтоване на створення власне політичної культури, що встановлює спільні елементи мотиваційної системи громадян вітчизняної політиці. Саме така модель, яка стверджує право індивідів та субнаціональних груп країни на добровільний вибір різних комбінацій елементів об’єктивної (громадянської) й суб’єктивної (етнокультурної) ідентичностей, збереження й прояв своєї самобутності поряд із закріпленням за ними комплексу рівних прав та обов’язків перед Українською державою, “знімає” конфлікт між соціальними та етнічними нормами їхньої життєдіяльності. За цих обставин сам феномен нації набуває нового – державно – політичного змісту, охоплюючи всіх громадян країни різної етнонаціональної приналежності.

Третій розділ – “Інституційна й управлінська інфраструктура етнополітичних процесів в Україні” – присвячено дослідженню проблем вдосконалення політичної системи вітчизняного соціуму.

У першому підрозділі – *“Інституційне конституювання етнокультурного плюралізму в Україні”* – зазначається, що ситуація, яка склалася сьогодні в Україні, характеризується більшістю науковців в категоріях етнополітичного ренесансу. Розгортання в надзвичайно стислий строк етапів “збирання носіїв етнічності” та “мобілізації етнічних груп” ставить на порядок денний питання про орієнтацію модернізаційних процесів на створення якісно нової форми політичного співтовариства. Йдеться про необхідність прийняття громадянської парадигми вітчизняного націотворення. Згідно з нею “системність” нації, яка утворюється, не буде лише зводитися до взаємного урівноваження її складових елементів, але складатиметься на зразок гри взаємних протиріч та амбівалентностей, де всі гравці з самого початку знаходяться в різних умовах, а невизначеність та багатозначність взаємодіючих елементів сприймаються як найважливіші ознаки життєдіяльності національного організму. Така модель дасть не лише реальну можливість запобігти властивим національним політиям конформістським тенденціям, але й репрезентувати національні колективи країни в ролі рівноправних акторів політичного процесу, забезпечити їхню участь в прийнятті політичних рішень.

Поставлене завдання обумовлює необхідність творення певних механізмів, за допомогою яких має здійснюватися кроссегментарний діалог та закладатимуться

основи для загальнонаціональної співдії. В багатоскладових суспільствах на зразок українського найефективнішим засобом залучення представників субнаціональних груп до процесу прийняття політичних рішень, а також мінімізації негативних наслідків їхньої конкурентної взаємодії є творення системи етнонаціонального представництва. Головними елементами цієї системи мають виступати органи етнокультурної самоорганізації, їх координаційні структури на зразок Асоціацій національно – культурних товариств обласного й загальнонаціонального рівнів, політичні партії, що репрезентують інтереси національних меншин країни, тощо.

У другому підрозділі – *“Пошуки нової моделі адміністрування в умовах етнополітичного ренесансу”* – головна увага приділяється політичним інститутам, які, як свідчить світовий досвід, виконують важливу роль у формуванні громадянських націй. Чільне місце серед них посідає держава, що традиційно виступає каталізатором націогенезисних процесів та регулятором міжетнічних відносин. Підвищення ефективності управлінської діяльності державних інститутів – найважливіший момент демократичної трансформації вітчизняного соціуму й створення основ українського національного організму. Осягнення й врахування закономірностей етнополітичного розвитку, оволодіння ефективними формами і методами діяльності суб'єктами державного управління, мають привести до створення необхідних механізмів функціонування державного апарату, що найбільш повно відповідають потребам процесу формування української політичної нації.

Сьогодні виникає потреба виділення регіонально – цілісного підходу, за яким державна політика повинна розглядати кожен регіон як цілісність та єдність його природного середовища, економічного потенціалу й соціуму. Такий підхід передбачає адресність програм соціально – економічного розвитку та оптимізації міжетнічних відносин, які створюються для кожного конкретного регіону.

Нагальною необхідністю для України є чітке розмежування відповідальності за етнокультурний і соціально - економічний розвиток національних меншин між державою в цілому та регіонами. Ці поставлені часом завдання обумовлюють звуження директивних принципів адміністрування й вихід політичної системи країни на якісно нову парадигму управлінської діяльності. Згідно з принципами цієї парадигми, держава має все більше трансформуватися в мережу інститутів і агентств що гармоніє та взаємодіє зі всіма активними учасниками політичного процесу, змінюючи емпіричний образ дій у відповідності до силових зв'язків всередині політичного простору. Йдеться про посилення співробітництва державних органів влади всіх рівнів з органами етнокультурної самоорганізації субнаціональних груп українського соціуму, інститутами місцевого самоврядування тощо. Управління, таким чином, базуватиметься на діалектичній єдності державного втручання з механізмами самоконтролю і самоорганізації, властивими кожному етнополітичному організмові.

Враховуючи той факт, що тяжіння тих чи інших субнаціональних груп в прикордонних територіях України до своєї історичної Батьківщини найчастіше

обумовлене пошуками більш ефективних рішень економічних та соціо – культурних проблем, які виникають перед ними, потенційним, але досі не використаним в повній мірі, ресурсом регіональної й етнонаціональної політики держави, може стати транскордонне співробітництво в межах євро регіонів.

У **Висновках** йдеться про те, що саме “евентуальна” парадигма націологічного дослідження, яка акцентує увагу на нації як на постійному процесі пошуку консенсусу між різними політизованими етнічними групами та визначення нових рубежів розвитку, є на сьогодні евристично більш ефективною, бо створює основу для власне політологічного аналізу ролі етнонаціональних колективів в житті сучасних держав. Прикладне значення такого підходу полягає в тому, що він дає змогу розв’язати проблему пошуку моделей організації етнонаціональних відносин, яка була б адекватною природі українського етнополітичного організму та забезпечувала включення всіх субнаціональних груп країни в процеси розбудови держави і громадянського суспільства.

В Україні ефективній дії модерністської моделі національної системи за принципом “провідна етнонація – лояльні меншини” заважають численні сегментарні (культурно – регіональні, конфесійні та ідеологічні) відмінності окремих складових частин українського етносу та інших етносоціальних колективів. В цьому сенсі, визнаючи роль українського етносу як демографічної основи й культурного ядра вітчизняного соціуму, автор виходить з необхідності прийняття громадянської моделі українського націотворення, що дає змогу вдало поєднати етнокультурну різноманітність населення регіонів країни з процесами розбудови Української держави. Саме модель політичної нації, внутрішній зміст якої складає розвиток найрізноманітніших форм етнокультурного плюралізму, створюватиме найбільш сприятливі умови для автономного та взаємозалежного розвитку всіх примордіальних спільнот країни, збереження та прояв їхньої культурної самобутності, рівноправної участі в політичних процесах тощо.

Формування життєздатного організму політичної нації актуалізує пошук нових форм політичного співтовариства, адекватних претензіям політизованих субнаціональних груп на участь у формуванні і здійсненні владних повноважень. Важливим кроком в цьому напрямку можна вважати розширення системи етнонаціонального представництва. Варто окремо наголосити на тому, що в умовах перехідного політичного процесу та відсутності єдиного організму громадянського суспільства саме від діяльності політичних інститутів Української держави залежатиме ефективність конституювання нової національної системи.

Спираючись на зроблені теоретичні висновки, варто надати ряд практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності процесів формування української політичної нації.

1. З метою прискорення формування української політичної нації як певної культурно – психологічної цілісності і подолання негативних стереотипів міжетнічного спілкування, нагальними заходами треба вважати:

- Включення до проекту “Концепції державної етнополітики України” положень стосовно конституювання політичної нації й розробку на цій основі цілісної програми державної політики формування нового національного організму.
- Творення нової (позбавленої еклектизму) філософії української національної ідеї як специфічної рефлексії вітчизняного етнополітичного організму.
- Пошук основ консенсусу російськомовної та україномовної груп вітчизняної інтелектуальної еліти й створення необхідних механізмів та структур, за допомогою яких цей консенсус досягатиметься. Йдеться про створення суспільних структур – “Громадянських форумів” – на регіональному й національному рівнях, в функції яких має входити об’єднання представників ліберально налаштованої інтелігенції, що мають один спільний інтерес – формування громадянського суспільства і політичної нації в Україні.
- Використання можливостей концепції місцевого патріотизму як складової частини доктрини патріотизму загальнонаціонального, територіального за своїм характером. Ця ідея не в останню чергу повинна проходити у діяльності ЗМІ всеукраїнського й регіонального рівнів, освітніх і культурних закладів – основних агентів політичної соціалізації нових поколінь.

2. У справі максимального сприяння процесу етнічного відродження, характерними рисами якого є конституювання українського етносу як культурного ядра майбутнього національного організму, утвердження корінних народів і етнічних груп у ролі структурних компонентів громадянської нації, важливими заходами треба вважати:

- Сприяння збереженню та розширенню мережі навчальних закладів з викладанням державною мовою. В регіонах компактного проживання національних меншин і на території міст, структура територіальної громади яких характеризується поліетнічністю, - підтримувати процеси розширення мережі загальноосвітніх та недільних шкіл для вивчення мов, літератури, історії етнічних груп. Важливим є й стимулювання розвитку міжнародних вузівських освітніх програм та ініціатив в межах міждержавного, єврорегіонального співробітництва.
- Піднесення відзначення знаменних подій в історії національних меншин, житті і творчості відомих діячів їхньої літератури, культури, мистецтва на загальноукраїнський рівень. Лейтмотивом подібних заходів має бути підкреслення внеску цих діячів не лише у світову скарбницю світової культури, але й у розвиток загальнонаціонального, українського культурного простору як діалектичної єдності розмаїття етнічних культур.

3. У контексті створення політичної інфраструктури громадянської нації та проведення адміністративної реформи важливими заходами слід вважати:

- Вдосконалення роботи системи органів виконавчої влади, здатних проводити адресну державну етнополітику, посилення зв’язків державних органів влади всіх рівнів з органами етнокультурної самоорганізації субнаціональних груп українського соціуму, безпосереднє залучення їхніх представників до процесу прийняття рішень, що торкаються питань культурного життя цих груп.

Здійснюватися це може шляхом творення нової моделі етнонаціонального представництва. Основними ланками цієї моделі виступатимуть вже існуючі на сьогодні районні осередки національно – культурних товариств, Асоціації національно – культурних і культурно – освітніх об'єднань областей країни, Асоціація національно – культурних об'єднань України тощо. Головну посередницьку функцію між державною владою та системою етнонаціонального представництва повинна виконувати Рада представників суспільних організацій національних меншин при Президентові України. Окремими, але не менш важливими заходами треба вважати комплектацію відділів зі справ національностей і міграцій облдержадміністрацій з представників етнічних меншин області, а також підготовку з їх числа державних службовців.

- Продовження роботи з нормативно – правового забезпечення функціонування поліетнічного суспільства в Україні: прийняття Законів України “Про статус кримськотатарського народу в Україні” та “Про реабілітацію й забезпечення прав репресованих та депортованих осіб з числа національних меншин”.

4. В сфері економічного реформування на макрорівні важливою умовою створення об'єктивних основ існування української політичної нації можна вважати стимулювання внутрішньої кооперації та розробку комплексної програми вирішення економічних, соціальних, екологічних проблем депресивних територій, які є місцем компактного проживання багатьох етнічних меншин країни.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

1. Хорошилов О.Ю. Формування загальнонаціональної свідомості населення України як основи державного патріотизму (етнонаціональний аспект). // Український патріотизм – фактор державності, добробуту та стабільності. – Одеса.: Астропринт. – 2002. – С.242-257.
2. Хорошилов О.Ю. Ідеологія державотворення як чинник формування політичної нації // Нова політика. – 2000. - №4. – С.23 – 26.
3. Хорошилов О.Ю. Українська політична нація: проблеми та перспективи // Актуальні проблеми політики. – 2000. – Вип.8. – С.49 – 52.
4. Хорошилов О.Ю. Націотворення в Україні: регіональний аспект // Актуальні проблеми політики. – 2001. – Вип.10/11. – С.593 – 596.
5. Хорошилов О.Ю. Етноконфесійний вимір українського націотворення // Актуальні проблеми політики. – 2001. – Вип.12. – С.658 – 662.
6. Хорошилов О.Ю. Національні меншини: асиміляція чи інтеграція // Перспективи. – 2000. - №1. – С.88 – 91.
7. Хорошилов О.Ю. Україна: деякі аспекти націотворення // Політологічний вісник. – 2000. - №6. – С.96 – 102.
8. Хорошилов О.Ю. Національне питання в програмі НРУ: аспекти багатокультурності // Народний рух України: місце в історії та політиці: Матеріали V (позачергової) Всеукраїнської наукової конференції: 14 – 15 вересня 2001 року, м.

Одеса / Ред.кол.: Г.І. Гончарук, Н.Т. Малуха, І.В. Місевра. – Одеса: Астропринт. – С.168 – 172.

9. Хорошилов О.Ю. Інтелігенція в сучасних процесах українського націотворення: проблеми й перспективи // Інтелігенція і влада. Збірник наукових праць. – Одеса.: Астропринт, 2002. – Вип.1(2). – Ч.ІІ. – С.258 – 262.

АНОТАЦІЯ

Хорошилов О.Ю. Формування української політичної нації: передумови та перспективи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2003.

Дисертація присвячена комплексному вивченню можливостей й передумов формування в Україні політичної нації. Визначено основні теоретико – методологічні принципи евентуальної парадигми дослідження політичної нації.

Здійснено пошукове прогнозування яке передбачає виявлення факторів і тенденцій, що сприяють чи, навпаки, перешкоджають процесам національного будівництва в Україні. Автор акцентує увагу на вітчизняному етнополітичному організмі як на складній й динамічній системі політизованих етнічних колективів різного таксону.

У дисертаційному дослідженні побудована базова гіпотетична модель організації міжетнічних відносин і принципів функціонування соціально – економічної, політичної, культурної та інших систем українського соціуму, які складають змістовне наповнення феномену політичної нації як такої.

Ключові слова: політична нація, націогенез, національна держава, національні меншини, етнічні групи, політичний процес.

АННОТАЦИЯ

Хорошилов О.Ю. Формирование украинской политической нации: предпосылки и перспективы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2003.

Диссертация посвящена комплексному изучению возможностей и предпосылок формирования в Украине политической нации, существование которой рассматривается в качестве важнейшего условия стабильного развития отечественного социума. Признавая значение и неоспоримую ценность предыдущих исследований в области нациологии, автор отказывается от традиционного восприятия национального организма в качестве субстанцированной сущности которая, однажды возникнув, не претерпевает более кардинальных изменений. В

диссертационной работе, в контексте анализа формирования украинской политической нации, определяются основные теоретико – методологические принципы эвентуальной парадигмы исследования феномена нации, представляющей последнюю не в виде статичного коллектива, а в виде процесса конкурентного взаимодействия организованных этнонациональных групп.

Политическая нация представлена в качестве динамической системы этносов, этнических и национальных групп, сосуществующих в границах единой территориальной политики, осознающих общность своих целей, задач и интересов и отличающих себя от иных аналогичных систем.

Особое место в исследовании отводится поисковому прогнозированию, предполагающему выявление факторов и тенденций, содействующих или, наоборот, препятствующих процессам национального строительства в Украине. К числу первых, по мнению автора, необходимо отнести, прежде всего, относительно незначительную культурную дистанцированность большинства взаимодействующих этнических коллективов страны, облегчавшую процессы межсегментарной коммуникации и приведшую к возникновению оригинальной синкретической культуры восточных, южных и центральных регионов страны. Среди факторов, замедляющих нациогенезисные процессы в Украине, первенство принадлежит культурно – региональной сегментированности украинской этнонации, проявляющейся в существовании в её структуре двух крупных субкультур, а также достаточно сложному социальному статусу представителей украинского суперэтноса. Последние два обстоятельства снижают эффективность исполнения этническим большинством страны роли “центра тяготения” национальной системы.

В результате рассмотрения особенностей и динамики развития украинского этнополитического организма обосновывается мысль о необходимости принятия гражданской парадигмы отечественного национального строительства, ориентированной на создание модели этнокультурного плюрализма, предполагающей одновременно взаимозависимое и автономное развитие всех примордиальных общностей страны, сохранение и проявление их культурной самобытности наряду с закреплением за их членами равного объёма прав и обязанностей.

В диссертационном исследовании, на основе полученных эмпирических и теоретических данных, создана базовая гипотетическая модель организации межэтнических взаимоотношений и принципов функционирования социально – экономической, политической, культурной и иных систем украинского социума, составляющих содержательное наполнение феномена политической нации как таковой.

Автор исходит из того, что важным шагом в направлении создания новых форм политического сообщества, адекватных стремлениям политизированных субнациональных групп на осуществление властных полномочий, можно считать создание системы этнонационального представительства, обеспечивающей участие

этнических коллективов страны в процессе принятия политических решений. Деятельность основных элементов этой системы – национально – культурных и общественных организаций, политических партий и легитимных политических лидеров всех уровней – будет играть роль мощного катализатора нациогенезисных процессов в Украине.

Ключевые слова: политическая нация, нациогенез, национальное государство, национальные меньшинства, этнические группы, политический процесс.

SUMMARY

Khoroshilov O.U. Formation of the Ukrainian political nation: prerequisites and prospects. – Manuscript.

Dissertation for the degree of bachelor of political science on speciality 23.00.02 – political institutes and processes. Odessa National Law Academy. Odessa, 2003.

Dissertation is dedicated to the complex study of opportunities and prerequisites of formation of the Ukrainian political nation. The main theoretic and methodological principles of eventual paradigm of research of political nation were determined.

Exploratory prognosis that supposes to reveal the facts and trends promoting or contrary creating obstacles to the processes of nation formation in Ukraine was carried out in this work. The author lays special emphasis on native ethno-political organization as a complex and dynamic system of politicized ethnic community of diverse levels of development.

In the thesis a basic hypothetic model of organization of ethnic interrelations and functional principles of socio – economical, political, cultural and the other systems of the Ukrainian society that constitute substantial matter of the proper political nation were revealed.

Key words: political nation, nation-formation, national state, national minorities, ethnic groups, political process.